

Szilágyi Júlia

KÖTÖTTSEÉG, SZABADSÁG, FORMA

Székely János: „Ars poetica”

Székely János ARS POETICA című esszéje előadásként hangzott el 1973 telén a kolozsvári Szabadegyetemen. Nem csak a megszólítás és az első mondat utal közvetlenül eredetére, a nyilvánosságra és az előbeszédre, de egész retorikája a közérdekű és mégis intim monológé: szakszerűen és ironikusan önmagát mondja, amikor költészetről és valóságról szól, de úgy, mint aki fennhangon, közönség előtt ugyan, de magában, magának beszél. Ez lenne hát a költői mesterség beszédhelyzete? Valójában az ARS POETICA nevet viselő kollégium meghívottjaként jött át egy estére Marosvásárhelyről Kolozsvárra Székely János, vagyis a megtartandó előadás tárgya már eleve adott volt. Hogy éppen ő és éppen akkor fejtje ki a maga egészen egyéni ars poeticáját – nem tűnt pusztán véletlennek. Előző évben jelent meg a korszak címadási stratégiáit – és nem csak azt – szinte kihívóan ignoráló A HALLGATÁS TORNYA című verskötete. Hogy kolozsvári tisztelői, olvasók, íróársak, sznobok és kíváncsiak (nyilván besúgók is lehettek közöttük) zsúfolásig megtöltik az Egyetemiek Háza kistermét, de még az ajtón kívül rekedt érdeklődők is végigállják a kérdésekkel együtt jó kétórás előadást – előre látható volt. Az előadó kihívásnak érezhette a témát, még inkább a felkérést? Tény, hogy mint ilyenek tett eleget neki. Székely János ARS POETICA-ja 1973-ban a költészet hitelvesztéséről szólt. Írott változata, az esszé azóta is erről szól. Dokumentumértékét az utókor számára talán mégsem szükségtelen kiemelni. Részben megteszi maga a szerző, amikor az ő felfogásával szemben a kortárs költészet életképességét, közösségi szerepét nyíltlevél-forma vitairatban hangoztató Kántor Lajos „*egyet nem értésének írásos bizonyítéká*”-ra válaszol, és megjegyzi, hogy „*Minálunk különben még sokáig átvehet ez a funkcióltan közlésforma másfajta, gátolt funkciókat, mint ahogy már régóta alig tesz egyebet. [...] De hát ez már nem költészet lesz, kedves Kántor Lajos, hanem alcázott közírás, vagy gondolkodás, vagy – mondjuk ki nyíltan – politika. Nem a publicisztika, nem a politika haláláról beszélek én, hanem a költészetéről.*”

Nem kétséges, hogy – persze más-más okokból – a VESZTESEK szerzője sem a szélesebb közönségnek, sem a hatalomnak nem volt, nem lehetett kedvence. Jobbik esetben különcnek, rosszabb esetben aszociálisnak tekintették, különállásáért, zárkózott fölényéért amolyan gögös bajkeverőnek. A szocialista realizmus hivatalos képviselői indokoltan rendszeridegent láttak benne, gyanús elemet. A neoavantgarde felé tendáló fiatalok – Székely klasszikus verseszménye és az *Igaz Szónál* végzett versszerkesztői gyakorlata miatt, amelyhez a külső, általános és a belső, szerkesztőségi nyomás járult, és nyilván nem a nyitottság irányába hatott – elég sokáig nehezteltek rá. A vajt fülűek nagy költőnek tartották, noha ezt a jelzős szerkezetet az idő tájt élő emberről szólva Székely János szülőföldjén nem illett kimondani, még kevésbé leírni, de a tiltást is csak körülírták, nem nevezték nevén, és – ma már hihetetlen képmutatással – az úgynevezett személyi kultusszal való leszámolás részeként gyakorolták, akire pedig a minősítés ráillett mégis, azt szemérmes tautológiával, amely inkább kétértelmű bók volt, mint szakmai elismerés, formaművésznek titulálták. Székely Jánost is. Az elitiz-

mus ideológiai vétség volt. És mintha az irodalom főfeladataként előírt népszolgálat megtagadása is jelentette volna. Derengtet már, de még csupán mint hangulat és sejtelem, egy azóta már markáns irodalomtörténeti alternatívaként meghatározható párhuzam: a Sütő-modell versus Székely János-modell képe. Tagadhatatlan, hogy Székely másként vélekedett a költészet életéről-haláláról, irodalom és – ahogy akkoriban nevezték – elkötelezettség viszonyáról, de a közösség mibenlétéről is, mint sokan mások a kor hangadói közül. Mindez persze befolyásolta, színezte, árnyalta, talán még fokozta is az érdeklődést, amely minden szavát és minden sorát, rokonszenvvel vagy anélkül, kísérte. De hadd térjek vissza a már említett első mondatra. A megszólítással együtt így hangzott:

„*Kedves barátaim!*

Ez az előadás vagy beszámoló vagy minnek nevezzem, ez az ízé, amibe épp belekezek, tudomásom szerint az »ars poetica« című sorozatban hangzik el.»

Egy teremnyi hallgatóhoz szólva, a profi előadó mindenekelőtt megteremti a beszédhangulatot, köznapian szólva: megüti a hangot. Milyen ez a hang? Milyen ez a hangulat? Olyan tudatos alkotónak – és előadónak –, mint Székely János, még akkor is, ha nem kellett volna eleve számolnia az ügyeletes fülekkel, mindenképpen fel kellett készítenie látszólag magát, ténylegesen a közönséget arra, amit elmondandó volt. Arra, ami következett. Semmit sem bízott a véletlenre. Rögtönzésről szó sem lehetett. Minden szó, minden szünet, habozása, az, ahogy mintha keresné a szavakat, mintha maga sem tudná pontosan, mi is lesz ez, előadás? beszámoló? – no meg aztán a közönség zömének nagyon is hagyománykövető illetenát provokáló, az erdélyi irodalmi nyilvánosságban botrányosan ható „*ez az ízé*”, a fintorszerű *locus communis*, amely, higgye el, kedves utókor, Székely János szájából, akitől merőben idegennek tűnt addig minden, ami utólag holmi posztmodernnek nevezhető jópofáskodásra vagy pofátlankodásra emlékeztet, egyenesen elképesztően hangzott –, nos, az egész megjátszottan laza felvezetés nyilván a megfontolt, végiggondolt, a legapróbb részletekig kidolgozott szövegstratégiába illeszkedett. Mi a retorika? – kérdezi Hyden White, és válaszul is saját kérdésére: „*tekinthetjük a rábeszélés művészetének vagy a közlés tudományának*”. Székely János ARS POETICÁ-jára rendhagyó módon bár, de mindkét meghatározásajánlat érvényes. S még valamire, amit nehéz meghatározni. Az előadó/szerző úgy tesz, mintha hallgatósága, illetve olvasója a (valójában már nagyon is beérett) gondolatnak éppen a születésénél bábáskodna. Ezt a hallgatóságot/olvasót beavatja mégis valamilyen titokba, apró, parodisztikus csúsztatásokkal cinkosává teszi. Pontosabban: ha az mindenáron gondolkodni, együtt gondolkodni akarna, észre kell vennie, hogy szabadabb, mint lenni szokott, hogy választhat, saját elhatározásán múlik, fogyasztóként vagy munkatársként vesz-e részt a műveletben.

Ehhez a retorikához vagy ehhez a poétikához, noha minden volt, csak kényelmesen befogadható nem, azért csak talált vevőt Székely János abban az olvasótípusban, abban az értelmiségi elitben, amelyet lényegében a diktatúra nevelt olyanná, hogy olvasni akarjon és olvasni tudjon a sorok között, hogy felfigyeljen hangsúlyokra. Hogy jelentést tulajdonítson feltételezett vagy valóságos metanyelvi üzeneteknek. Ez a – aszerint, hogy honnan nézzük – rugalmas, kreatív vagy éppenséggel torz, perverz, paranoid olvasáskultúra a kor politikai kultúrájához, általános szellemi viselkedéséhez, annak tünettanához igazodott. Túl azonban az akkori helyzet tudat diktálta írói és olvasói beidegződéseken – sőt: túl mindazon, ami a hetvenes, nyolcvanas évekhez

képest és egyáltalán nem függetlenül a világtörténelmi fordulatól, a harmadik évezred elejére alapvetően megváltoztatta Kelet-Közép-Európában az irodalomtól hagyományosan elvárt, az irodalomnak tulajdonított vagy az író által elfogadott/vállalt szerepet is – Székely János esszéje, az *ARS POETICA* élvezetes olvasmány és érvényes kérdések sora a költészet időhöz kötött és időfeletti sorsáról. Mert Székely János mindvégig mint időfüggetlenséget veszi szemügyre a költészet fogalmát, a költő helyét a világban, a költői mesterséget, a költői hitvallást. Az időben, a változó időben helyezi el és többes számban mondja ki azt a személyes felismerését, hogy „*Nem tudjuk többé, mi a költészet*”, közös, majd hogyanem közösségi tapasztalásként fogalmazza meg saját meggyőződését is: „*Nem maradt egyéb értelme, mint maga a változás*”: már a huszadik század elejére kiderült, hogy a művészi nyelv, a költői eszközök banalizálódtak, a hagyomány elavult, csak ironikusan, mint bevallott anakronizmus gyakorolható és élvezhető, új korstílus alakult ki, a modernitás, amelyben a kísérletezés már nem eszköz, hanem cél, s a kísérletezők többé nem a szépet, nem az igazat, nem a költőit keresik, hanem az újat. Az új önmagában és önmagáért való értékévé vált...

Bizony, konzervatív csoportosítása volt ez egyenként és külön-külön tagadhatatlan tényeknek! Gördülékenyen sorakozó érvei közé Székely János az esetleg lankadó figyelmet újra meg újra felkelteni hivatott kérdéseket, felkiáltásokat iktatott. „*Mikor romlik meg egy szó lelkiismerete?*”, kérdezi a moralista szomorú pátoszával, és a filozófián iskolázott elme tiszta logikájával válaszol: „*Amikor nem biztos a hatásában.*” Hatáskutatóként, aki önmagát mint kísérleti alanyt tanulmányozza, éppen a magyar nyelvben eredetileg minősítő értékű, a jót, az igazit, a valódit is magába sűrítő *költő* szón mutatja ki Székely János a bekövetkezett változást. Megfontoltan triviális a metafora is, amellyel a fogalmak devalválódását érzékelteti: „*Fogalmaink hovatovább afféle csebrekhez hasonlítanak, amelyekbe bármi betölthető, tartalmuk máról holnapra erjed, cserélődik, s ha este még bort merítettünk valamelyikből, reggel talán már ecetet találunk benne.*”

A szónoki kérdések sorában az első, a legfontosabb, meglepően egyszerű. Így hangzik: „*Miért?*” Persze hogy ennek a kérdésnek aztán rendre ismétlődnie kell, hogy pedagógiai lendülettel, gondolatnyi szüneteket engedve tagolja az értekező prózai szöveget, jelentésszerű ritmust adjon neki. Olykor kérdésnek álcázza magát az állítás: „*A huszadik század stílusváltása vajon nem az a mechanizmus, amelyen keresztül ez a sok ezer éves közlésforma önmagát emészti fel?*” Máskor meg mozgásba hozza a közlést, dialógust mímel, vagy vívódást sugallva, éppen önmagával vitatkozik a beszélő, magát faggatja, magának vág vissza. Ironikus távolságtartás váltakozik itt drámai feszültséggel. Egyiket is, másikat is a kérdező technikája mint évezredes filozófiai módszer szelleme tartja késélen. Az *ars poetica* klasszikus ünnepélyessége, tisztes patinája minden gondolati fordulattal tovább kopik – mintegy érzékeltetve a tárgyalt folyamat természetét, a költészet hitelvesztését, a kiürülést –, az ismétlésekbe egyre erősödő ironikus felhang vegyül, a retorikai eljárások mindinkább parodisztikus grimaszokként hatnak, akár kérdések: „*Meg aztán mi az, hogy költői?*”, „*Kik ezek a konzervatívok?*”, „*Hát a mai modernnek kicsodák?*”, „*Hogyan, hogyan?*”, vagy felkiáltások: „*A fogalmak, barátaim, a fogalmak!*”, akár ismétlések, szimmetriák, kontrasztok: „*Volt, valaha csakugyan volt...*”, „*A régi módon nem lehet, az új módon nem érdemes írni.*”

Quod erat demonstrandum. Ugyanez a végkövetkeztetés tanári pedantériával kifejtve az esszének egy másik hangján is megszólal, higgadtan, fáradtan, a fent idézett deszperádó játékoság nélkül: „*Egy stílus csak addig tart, amíg egy életérzés tart. Egy életérzés addig tart, amíg érvényben marad az életforma, amely kiváltotta. Mihelyt ez megválto-*

zik, azonnal átalakul a világgép s vele együtt a művészet stílusa is.” A „hallucinált monológok”-at felváltotta valami más. Vagy kiegészítette? És mi az a más? A valóság, amely Székely János szerint szereti a paradoxont? „A költészet meghalt, mert funkciót vesztett.” De hát van, volt, lehet funkciója a költészetnek azon kívül, hogy a szépet, a jót, az igazat képviseli az emberek életében? Megszűnt a képviselet, lejárt a mandátum? Mint hadvezér az utolsó tartalékot, Székely János úgy sorakoztatja fel, úgy veti be a kilátástalan csatába József Attilát, aki még ártatlanul írhatta le: „Költő vagyok”, Nietzschét, aki a „táblák” értékvesztésére figyelmeztet, Thomas Mannt, akinek modern Faustusa „visszavonja” a KILENCEDIK SZIMFÓNIA-t, Szabédi Lászlót, emlékeztetőtül „a sorsra, amely osztályrészül jut annak, aki (költőként) költészetten kívüli gépezet alkatrészévé próbál szegődni?” Utóvédként szolgálnak a megidézettek? Vagy inkább hírmondókként, a végveszély tanúiként idézi meg őket, ha egyszer az újítás „minden lehetséges költői igazság primér közvetítőjét: a jelentéshordozó emberi nyelvet támadta meg”?

Székely János a kétely költője volt, és az is marad. Miért és hogyan nyilatkozhatott volna meg másként, ha éppen előadást tartott, illetve esszét írt? Mint becsületére váló képtelyt – minden értelmiségi morál próbakövéit – fedte fel azt, amit inkább remélni szeretett volna, hogy talán nem is egyéb személyes kudarcnál és öniszolálásnál búcsúja a költészettől, ez a „durva bűbáj, amit itt műsorra tűztem”... ARS POETICÁ-ja számos kérdése közül így hangzik az utolsó: „Vajon igaz-e mindaz, amit elmondtam?” Tökéletesen illik a montaigne-i *que sais-je?* alapállásához, az esszéforma szellemi habitusához. Olyan embernek, olyan költőnek, olyan gondolkodónak a klasszikus kételye, akit életrajzi adatai és történelmi tapasztalata a huszadik századhoz kötnek eltéphetetlen szálakkal, de nem tartja magát a huszadik század költészetéhez tartozónak, mert a zárt formákat kedveli, idegenként él és alkot egy olyan korban, amelynek „eszménye az, ami nyitott, ami kezdetlen és befejezetlen, mint a világ”.

Az emberi élet zárt forma, kezdete is, vége is van. Székely János ARS POETICÁ-ja talányosan bár, de valójában az élethez, ehhez a zárt formához hú, és ahhoz, ami a kezdet előtt volt, és a vég után lesz, vagyis a csendhez, az elhallgatás moráljához és esztétikájához.

Kornis Mihály

TE MEG ÉN

Megvillan

Az első hóesésre nem emlékszem, de arra igen, hogy egy ablak előtt ácsorgok, bámulok kifelé. Elmázolódott tekinteted fölöttem, amint átlépsz egy másik szobába, eközben futólag az utcára nézek.

Esik a hó.

– Most hull másodszer, mióta élsz.

Nem tudom, ki szólt. Talán te, te rémsz, mellékesen mondd, jársz-kelsz mögöttem, a hangodra emlékszem. A hangodat látom. Magamat is látom az ablak előtt. Gyűrött a ruhám, reménytelen az arckifejezésem. Hófehér ízék, mint szélfúttá virágok.

Rendetlen a ruha rajtam. Nincs valami jókedvem. Haragszol. Magamra döbbenek, akárha felriadnék! Megrázkódom, észreveszem magam, ahogyan ott állok. Néha megtörténik.

Talán alszom.

Akkor megint eszembe jutottál

Annyira jó volt, hogy el is feledkeztem róla. Talán elaludtam. Sokáig aludtam. Álmodtam. Nem tudtam, hogy álmodom. Nem tudtam, hogy tudnom kéne. Volt egy korszakunk, rögtön az elején, nem egészen az elején, mert az irtózatoss volt, egyáltalán nem is emlékszem rá, legalábbis remélem, legalábbis egyelőre, hű, ez veszedelmesen hangzik, lapozunk előre, mint valami könyvben. Magamban is úgy lapozom álomban, mintha regény lennék, pontosabban Egy Könyv, amiben az időjárás-jelentés is benne van, de azért az Idők Végezete is éppúgy, és ha venném a fáradságot, és megkeresném a tartalomjegyzékben, hogy hányadik oldalon van ez, el is olvashatnám. De nem érdekel. Rád vagyok kíváncsi. Nyalogatjuk egymást. Puha ízű van. A gyümölcsnek, az almának például kemény íze van, megzavar, felébreszt. A tiéd puha. Az enyém, gondolom, még puhább. Na ja, én most jöttem Puháról, még tele vagyok mindenütt a nedvessel is, a párással is, meg a forróval is, amitől te megőrülsz, a szemed olyankor elhomályosul, oldalt fordítod az arcod. Tényleg, miért? Oldalra fordítod úgy, hogy elsötétül. Én meg utánad sötétülök. Oldalra dőlve beléd nyögök. De tudom, most csak játszol. Bár komolyan gondolsz. De én azt élvezem benne a legjobban, ahogy a tested szétnyílik, mint a sötétség. Vagyis a gyengeség, mert a gyengeség sötétség. Megadod magad, azzal mutatod, hogy besűrűsödöl, édesedsz, puhán és fáradtan körbeölelsz, nem tudsz mást csinálni. De az még sötétebb. És megadod magad. Ez az igazi, mikor én tebenned, te pedig énbennem. Össze vagyunk ragadva. Azért nem látlak. Csak úgy fogadom el, hogyha a tiéd.

Tele vagyok veled.

Ha más is van a világon

A barnaságot, azt szeretném, amit oda is adsz, már-már végtelen időközön át odaadtál. De tovább kell, még, a ráncok is kellenek, a gyűrű hullámai, a szomorkás, elsötétedett gyönyör. Nem voltam éhes, amíg nem moccantál, amíg nem adtad tudtomra, más is van a világon, nincs. Ha más is van a világon, akkor engem úgy becsaptál, ahogyan még senki. És többet senki. És ne mozogj. A szemed se mozdítsd. Azt te nem tudod, mivész el, ha nem engem nézel.

Zuhanok.

Nem zavar, biztos, fogok még zuhanni, de nem emlékszem. Milyen jó. A szemed ragyogása, még ha a szomorúságod ragyog is benne, diadalom. Akkor igazán. Lecsöpönő nyálam vagy. Miért nevezed azt szomorúságnak? Úgy merülök belé, mint ökör az iszapba, henteregni a valóságodban, gyöngyöző kérdéseidben, sebesen sikló fájdalommal, amiért akarsz, erősebben, mint magadat. Nehogy ne legyek. Vagyok, de maradj. Nem fészkem vagy, hanem a testem. Mindenem vagy, a falatom, a kalapom, tehetségem, illetve fodros, hosszú s finoman illatos kakám. Télleg, milliószor akartam már kérdezni, mért tanuljak meg szégyenkezni? Mi történt veletek? Kinek fizetünk? Szabad ilyen keveset adni ennyi sokért? Azért akarsz te is letenni, kivenni, leoldozni, fölültetni, begombolni, beszíjazni, a fejemre húzni és otthagyni – hogy tanuljak? Tanuljak meglepődni? Egyedül sírni?

Eleinte azt se tudtam, mi a gyanú.

Jeleket adott magáról, amikről nem tudtam, úgy tanultam meg, jeleket, amiktől nem jobb, hanem rosszabb lesz, mindegyre bizonytalanabb minden, már tölcsérszája van a semmi szívásának, kapaszkodom előző pillanatom peremének a szélébe, körömmel, és kortyollak, szívlak, vagyis azt hiszem, míg fel nem fogom, hogy most engem iszik, iszogat a semmi, kortyonként. És te nem vagy sehol.

Hol lehetsz ilyenkor.

Ha te nem vagy velem

Annak az eleje még nem rossz: nem tudom. Jelen vagy, orromban a szájad illata. Tudod, milyen illata van a szájadnak? Barlangillata van, hőségillata, kell, velem vagy, azt hiszem, odadőlök, mert az illatoknak nagyon is oda lehet dőlni, majd azután a lányok döntik így a mellemnek a hátuk, a langyi-illatos hátuk az Ifi Parkban, hogy ők a szemükkel ehessék a Mekit, de én azért kapjam a barlangillatot, szórakozott simogatás egy illat, kiadja magát, vagy úgy tesz, maga se tudja. Itt is van, meg nincs is. Úgy hagyom a szám, mintha még szopnálak, és úgy is van, rajtad csüggök, behunyt szemmel, a magam részéről otthagynom a szám, és nem csókolnak vissza, vígjátéki geg. De te a legfinomabban csókolsz, akarom hinni, ahogy belealudtam a szavaidba, azok a szavaid a szád. És ha tovább alszom, akkor nem is ébredek fel, mert ravasz vagyok, húzom-halasztom, ilyenkor jönnek a gyöngycsilláros álmok, igazi kis gyertyák ezrei lobognak, közlőrl beszélsz, sügsz, udvarolsz, a régi dolgokat meséled, amikor a vizes homokból sziporkázó aranyat csináltam, neked, akkor, ott, uhh, a Balcsi partján, el is fogadtad, a nyakadra pakoltad, még jobban csillogjon és elmentünk sétálni, csak mi ketten, sutogva, persze, én velem, ki mással? Nem látod? Ezek a gyertyácskák is mind a szavaid, az ujjad, a puhád. De aztán a közepe már – mikor elönt a gyanú, hogy nem vagy itt mégse, akkor miért ígérted, nem ígérted, nem is vagy, azt is képzelem, álmodom, jönnek a viták, magammal, magamban, csak hogy észre ne vegyem: – rossz; kezdődik a lassú fojtogatás. Téblábolok álom és ébrenlét határán, a kisvízben.

Didergek.

Nem akarok felébredni.

Ti honnan tudjátok?

Ti honnan tudjátok, mikor alszotok, és mikor vagytok ébren? Mindig kockáztatok, mikor teszek valamit, múltkor is kinyitottam a szemem, az ablak árnyéka hintázott a falon, és egy jókora, színpompás tollazatú madár ült a szekrény sarkán, horgas, sárga nagy csőrű, vörös a begye, zöld a tollkabátja, keverve sárga tollakkal is, és a karma fellett, az ujjain a bőr rózsaszínű, mint az enyém. Még rózsaszínűbb. Kaparta a bútort. Azt hittem, álmodom. Kutyanagy. Óriás. A nyitott ablakon át repült be, arra ébredtem fel, a csellóhangra, ahogy nagy szárnyait még egyszer meglebbentette, de már odabent. Felsiklott, koppant a feje a mennyezeten, nekiesett a csillárnak, úgy zuhant rá a szekrényre, mint egy zsák. Felsírt! Vele kapálóztam, riadoztam, és hallottam, egyszerre dobog a szívünk. De senki se jött be. Alszom, hál' istennek. Szempilláim rácsán át leselkedtem reá: hát bizony, ő állva magasabb, mint én! Tiszteletem, madár bácsi. Külföldi, eltévedt. Jött, jött, és... Most itt van. Lépegetett a szekrény szélén lassan, tétován, és nézett felém sűrűn, érdeklődve, a két nagy görbe karma csiszálta, felkaristolta a lakkot. Csodásan csörgette a csőrét. Én is, a szempilláimmal visszacsörögtem neki,

amennyire tudtam. Tollának színei, akár a menny reggel, mikor először zuhog a nap: az a töméntelen vad, kegyetlen ragyogás! Néztük egymást. Te. Te. Szenvedélyesen szét-tárta a szárnyát, jaaaaaaajfehér nagy mellény, rozsdavörös pettyekkel: kimeredtem tőle, szusszanni se tudtam, olyan boldog voltam, majd belepusztultam. Most fog valamit mondani nekem, már készül, már kru-kru, már krá-ki, mondókája lesz, nekem lesz, ezért jött, ide akart jönni, hozzám száll – MAMA! És akkor berontottatok, csapkodtál, rohanás, a takarítónő, a bolond apám, futtodban zokogva te is, sikoltozás, EL A GYEREKTŐL, HOL A PARTVIS, HOL A NAGYPAPA BOTJA, VIZET, FORRÓ VIZET! zuhantál a földön, lent, már a fotelok közt botladoztál, bebújtál az asztal alá, sikítás HALOTT MÁRTÍROM SZELLEME, TÁVOZZ, MENJ! Kiáltásokkal akartátok elűzni. Hozzáérni nem mertetek. Kettétörtem az ágyban. Úgy sírtam, hogy nem jött ki hang a számon, míg Almásiné, aki akkor még új volt, háromszor ha jött, a sarokba szorított, és a megbénult apám, zokogó mamám – helyett? – miatt? – a partvis nyelével – vagy a fejével? – addig ütött, amíg még csapkodtál. Kiszakadt belőlem a szar meg a bőgés, bele a nadrágba, mindegy már, befordultam a falnak. Azóta se fordultam vissza. A tehetetlen felháborodástól őtjögve hallgattam, amint némiképp észre térve, vagyis inkább végképpen megtébolyodva hozza apám a felmosóvödöröt, és felindultan belecsapja a madár tetemét a vödörbe, döngve, akár a vértől súlyos szennyest, és kivonul vele, halálos szégyenben a szemétfolyó fülkéje elé, te pedig, mamikám, magad elől is végképpen elveszve, fátyolosan jajongsz, zokogsz, a falat kaparod a másik szobában, talpig szégyenben ugyancsak, de azért gyengén is, megverten. Nem ezt akartad. Akkor mit? Nem kellett volna felébrednem, gondoltam. Csak azért ébredtem fel, mert azt hittem, nem vagyok ébren. Én nem vagyok ébren? Én nem vagyok ébren? Én nem vagyok...

Látlak

A Bristol teraszának fényesfehér nyüzsgése, Duna-part, ragyogó napsütés, délelőtt 11 tájt, lebegünk lassan a 12 felé. Világoskék az ég, akár egy selyeming, jó a tapintása, nyalom és simogatom egyszerre. Te mellettem ülsz, hullámzó hajad igazgatod, és szikrázik a brossod a nyakad alatt, a csipkés blúzodon, kacagsz, még jókedvű vagy, valakihez vidámságot tetteve beszélsz, udvariasságból, nosztalgiából. Átszóltak hozzánk, és te visszaszólsz. Engedlek, ámbár zavar, ünnepelek én is: elvagyok az éggel, e friss, szombati levegővel, egész más. Ez a ragyogás!

Engem is emlékeztet, zsúfoltan, bár tudnám, mire.

Nyugtalanná tesz, felbazsalygat. Nyúlkálok! Nyúlkálni kell. Megfogom a kanalat, a kiskanalat, a pohár alját, az aljat, a cukrot, a kockacukrot, a kockacukrokat. Eldobom a papírjából a cukrot, hogy végre-valahára megfogjam az eget. Meg is fogom, jól megfogdosom. Meg is nyalom – vagy ezt már mondtam? –, hogy jobban tudjam, mitől olyan selymes, fényes tenger. Nekem azt tudnom kell már. – Szálldos a szél, rohangászik láthatatlanul. Rohan el a pincér is, megüt a kiszolgáló kabátja széle, a fehérsége. A hangok, a kalapok, a zúgás. A szél, a szabad, a...

A mi.

Ami a te.

Ami a te forróságod. Mert közben azért tartasz, fogsz. Akartam. Fenn vagyunk. Érzem a kezed, a csontokat is érzem benne, a fogó inakat. Belül, a tenyérmeleged illata nyugtatgat. Felkövetelődztem magam ide, az öledbe, magas legyek. Ember. Haha!

Vagy összebújunk. Belángol a napsütés a pofámba. Ha előrefordulok: a szemembe vakít, eeeej! De közben hideg van. Az benne a szép. Repülnek a nyakkendőök meg a szalvéta. Jóleső ez a kerthelyiségi duruzsolás. Mind te vagy. A baklábú asztalok, a lebegő terítők, a fémcspeszek rajtuk. Elhamvadtál az ezüst hamutálban. Te vagy a szék is, amin ültem, még most is ülök, ez a rácsos ülésű, kényelmetlen, de a lábakat lehet lóbigatni, kalimpázni a szélin, a széleiden. Megrúgom, aki jön, míg fel nem veszel újra. Elmegyek a csikorgó salakon, óh vándorlok az asztalok között. Megyek vissza hozzád.

Az a cél: benned hozzád visszatalálni.

Néha eltévedek. Hopp la hó – fel-felesek a beszandálozott lábaikon. Milyen felnőttek. Mennyi fáradtság, elhasznált, kínlódó hangosság. El innét! Kérek, igen, azt is. Mit kell mondani? Nem nyitom ki a szám.

Látlak.

Nézek magam elé az öledben, akkor is látom a szemed, kútmélyi sötét, elviselhetetlen csillanás.

A végső.

Emlékszem, amikor először csalódtam bennem a szemed

Megváltozott benne a ragyogás. Ellobbant. Még néztél, de már mást néztél bennem, mint addig. Nem merek hasonlatokat mondani rá. Mint a hibádat, amit elkövettél. Mint a szájad a tükörben, de mikor nem tetszik. Mint mikor valaki későn veszi észre, hogy ez nem az ő tárcája, amit elveszített, holott utána irtózatos szerencséjére mégiscsak megtalálta A Talált Tárgyak Osztályán, és hazahozta, de ebben a percben ébred rá, hogy mégsem az.

Hanem én vagyok.

Mintha a tévedésed lennék, közös büntetés, mint ahogy minden közös, ami köztünk történhetik, de a magam felével majd nekem kell vacakolnom, neked a másik, menthetetlen fele jutott. Amihez nekem semmi közöm. Titok. Előttem lesz titok, előtted nem. Nem is fogsz emlékezni rá, amikor megkérdezem, ugyan miért csalódtál bennem, mire jöttél rá, miért tört meg a szemedben a fény, mi jutott eszedbe akkor? Te nem is tudod, hogy én miről beszélek, fogod mondani, és rosszullesik, amit mondsz, mert hogyan is képzelted, miféle ember vagy te, hogy komolyan elő mersz állni azal, hogy már kicsi korodban sem szerettelek? Négyévesen, háromévesen, kétévesen? Hogy mersz ilyet kitalálni egyáltalán? A szemedből tudom. A szemedben láttam! Talán te nem is vetted észre, mi történt. Nem vehetted észre, mert nem te láttad. Akkor gondoltam először, hogy ez egy más világ. Hogy mi voltunk már egy másik világban is így. Mint a régi filmekben, amikor a feje tetejére fordul a kép, miközben elhomályosul és pörög, majd újra a talpára fordul, megáll, kiélesedik, és ismét ugyanott vagyunk, első pillanatra úgy látszik. Vagy mégsem? A Nézőben feltámad a gyanú. A különbségeket kell figyelnie.

Mi változott?

Még mindig néztük egymást, betelhetetlen szomjúsággal, én egészen biztosan úgy, és lehetséges, hogy te is valamiképpen betelhetetlenül, de nem szomjúságot éreztem a tekintetedben, hanem szomorúságot. Felfedeztem a szomorúságodat. Vagy hogy egészen pontos legyek, amit megtehetek, hiszen már egyikünk sem él, egyikünk sem él abban a világban, mely a miénk volt, és ezért az egyetlen világ volt, amiben szerettem élni, és te is szerettél, és ez volt az egész: kijózanodásodat láttam a szemedben, a

felébredésed szomorúságát. Hogy miből ébredtél fel, azt persze nem fogod nekem megmondani, ezt azonnal éreztem. Azt egy kisgyermeknek bizonyára nem is szabad tudnia. Talán még azt is éreztem, hogy ezt nekem látnom se volna szabad. Amit megpillantottam a szemedben, a pupillád mélyén.

A teljes összeomlást.

Éz is hozzátartozik a szerencsétlenségemhez. Kicsi vagyok, sokkal kisebb, mintsem hogy a fejedben megfordulhatna az, hogy mégiscsak, talán zokogva, vagy ki tudja, talán nevetve, esetleg nagyon bizalmasan és őszintén a fülembé súgd, megvalld, elvégre mégiscsak a fiad vagyok, hogy miért nem vagy annyira feltétlenül és teljes egészében az enyém, mint eddig. Ahogy én a tiéd.

Ami összeomlik

Újra feláll. Ez a rend. Ami dönt. A háború alkalom arra, hogy ipi-apacsot mondva leüssön a világ, vagyis az állam. Így kell hívni, ami az államot kampós fémkezére húzva hordja, mint a kesztyűt. A dolgok lelke elpusztíthatatlan és rettenetes. Művésztagok a túlélhető kataklizmák.

Minden, ami valóságos fordulat, halál.

Megújra parancs harsan: – Feküdj! Föl! Feküdj! Föl! Feküdj! És így tovább. A végtelenségig tessék folytatni, mintha itt se lennének.

És az úg is van, ihmeldege horzamszt.

Azt sugallja a túl forró lakás, a szoba, a kapcsolatunk, mindaz, amibe belepottyanam, hogy ez forró szar. És csak ez van, a vég nélküli feltámadások biológiai cementje, a pisszt sem engedélyező halálkomolyan végigcsinálad, érted? Annyira komolyan veszed, hogy már a lelegején feladod, alább adod: beszopod. Vagy nem szopod be. Hanem szopod. Megkóstolod, ízlelgeted, ízlelgetsz. Jó. Erre a halálbrigád nincsen felkészülve, ők úgy tudják, élni szar. Zavar támad, de te csak ráérősen kóstolgatsz tovább. Hm, milyen élni? Csokoládé, vanília, puncs? Minden. Nagy trükk. Játék.

Álmodom.

Nem úgy játék, hogy lenne benne nyertes, hanem ahogyan a Jégbüfé kirakatüvegén lefelé rohanó esőcsepp-egerek közti futóverseny csodálatos. Egy végeérhetetlen diadalözön. Sose lehet tudni, ki ér le előbb. Az a lóarcú füge, vagy a kis dundi mégis? A Pinduri Csepp? Ledolgozhatatlannak tűnő hátrányát behozva? De mindegy: amint leérkeznek, kismillióan, a holtfáradt vesztesek, közéjük veszve azonnal amaz egy szem, álmélkodó-lihegő kis győztes is, én, mind kivétel nélkül beesünk a kirakat alján a szálítóögödörbe, ami tüstént felszállít oda, ahonnan lerohantunk. A csöbe, amin lukak vannak. Sűrűn. Hogy kiférjünk rajtuk. Vagy különben minek? Lecsepegünk újra a kirakatüvegre.

Aztán ilyenkor dől el, kinek van kedve versenyezni még.

Mennyit sírtunk

Te egészen másképpen, mint én, szégyenkezve, hogy látom, hisz nem lett volna szabad látnom, fájt. Elfordultál, ami arcul csapott, meggörnyedtél, hajbókoltál a semmi előtt, vagy ki előtt? Én meg már előre éreztem, mint egy nagy tüsszentést, hogy sírni fogok, muszáj lesz bömbölnöm, amit el kéne kerülni, iszonyú, előviharzik a mélyből, félelmetes szakadék nyílik meg odabenn, süvítve fölszökik a bölgés, megcsavarint, felszakít, kiömlök, széthullok, térden csúszva mászkálhatsz, kereshetsz riadtan, rimánkodhatsz, zokoghatsz, de fejbe vág, mint egy iszonyatos hinta, holott nem akarom hajtani, még-

is hajtom, mert úgy rugdalózom a félelemtől, hogy nem tudok nem visítva zokogni, holott már szédülök, iszonyodok is, mindjárt lezuhanok e feneketlen és fekete mélyembe.

És már ZUUUHANOOOK is!

Ez a katasztrófa naponta ismétlődik. Lepusztít. Megbuktatlak téged is, elkerülhetetlen. Az egyik ugye megbotlik, amitől, mert fogja, a másik is elzuhan, és amihez érnek most már, török, szakad, ömlik, lángol a lakás. Ez az egész élet. Mivel fogjuk elolteni? Könnyekkel? Mennyi könny kell, mennyi könny kell?

Végel László

BEVEZETÉS A FATTYÚREGÉNYBE (I)

„Még a saját nyelvemről is csak akkor tudok valamit mondani, ha két nyelv között a senkiföldjére lépek. Ha elhagytam a sajátomat, ha visszanézek. Olyan súlyos fogalmakat, mint ország és haza, se boldogság, se öröm, se himnusz, se rajongás, se aláaknázott határvonal, se a saját nyelv nem írhat körül. Inkább a fenyegetettség, a bánat, a boldogtalanság, a búcsú, a kétség, a válás és hallgatás.”

(Nádas Péter)

„Nem tudom, ki alkalmazta először a »zárt társadalom« kifejezést, de; aligha lehetne ennél pontosabban jellemezni azt a világot, amely a maga relativitásában az abszolút és egyetlen valóságként kínálja magát. Aki e világból kilép, elveszti otthonát. Elveszti a búvóhelyét, fenyegetett védeltségét, elveszti szögesdróttal övezett biztonságát. Pusztán jelképes értelemben is, de vándorútra indul, amelyről nem tudja, hová vezet, csupán egy bizonyos: egyre távolabbra minden lehetséges otthonától és menedéktől.”

(Kertész Imre)

I. Regényrészletek és kommentárok

1

A falusi családi ház tisztaszobájának ablakai észak felé néztek. Az apa gyakran az ablak elé állt, és a messzeségbe meredt.

Arra van Magyarország, mondta.

Úgy tűnt, mintha valami nagyon fontosat akarna közölni. Az anya és a fia bólogattak. Úgy tettek, mintha ez nekik is fontos lenne, holott egyáltalán nem volt az.

A család számára Magyarország csak egy képzeletbeli pontot jelentett. Egy virtuális világot.